

Рыскулов К.К.

АПРЕЛЬ ОКУЯСЫ (2010) ЖАНА КЫРГЫЗСТАНДЫН БАШКАРУУ СИСТЕМАСЫНДАГЫ ӨЗГӨРҮҮЛӨР ЖАНА КӨЙГӨЙЛӨР

Рыскулов К.К.

АПРЕЛЬСКИЕ СОБЫТИЯ (2010) И ПРОБЛЕМЫ И ИЗМЕНЕНИЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ КЫРГЫЗСТАНА

Ryskulov K.K.

APRIL EVENTS (2010) AND CHALLENGES AND CHANGES IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF KYRGYZSTAN

УДК:329/18.7

Бул макалада апрель (2010) окуясынан кийин, Кыргызстанда парламенттик башкаруу формасынын киргизилиши жана анын өнүгүшүндөгү көйгөйлөр жөнүндө баяндалат.

В данной статье рассказывается о введении в Кыргызстане парламентской формы правления после апрельских событий (2010) и о проблемах ее развития.

This article deals with the introduction of parliamentary government in Kyrgyzstan after april events and the problems of its development.

Март революциясынын натыйжасында бийликке келген бакиевдик режим элидн үмүтүн актабады, март көтөрүлүшүнө алып келген саясий, экономикалык, социалдык себептерди жойбоду. Тескерисинче, алар тереңдеп, элдин нааразылыгын туудурду. Март окуясы күндөрү Бакиев менен бир катарда жүрүп, максатташ болгон бир топ саясатчылар бийликтен четте калышты, бул болсо, алардын оппозицияга өтүшүн шарттады. Натыйжада, 2010-жылдын апрелинде Кыргызстанда экинчи революция ишке ашып, бакиевдик бийлик кулатылды.

Апрель (2010) революциясынын март (2005) революциясынан айырмасы, окуя күтпөгөндөй тез ишке ашты жана көп кан төгүлдү. Борбордук аянтка бакиевдик бийликке нааразычылык билдирип чыккан элдин канынын төгүлүшүнө албетте, бийлик (бакиевдик-К.Р.) күнөлүү. Бирок, анын көп жактары али такталып аныктала элек. Бул өзүнчө терең изилдөөнү талап кылган маселе.

Апрель окуясынын натыйжасында бийликке келген Р. Отунбаева башында турган Убактылуу өкмөттүн абалы алгачкы айларда өтө оор болгон. Ал өзүнүн бийлигин республиканын бардык аймагына (өзгөчө түштүккө-К.Р.) тарата алган эмес. Ушундай кырдаалда Убактылуу өкмөттүн чечкинсиздиги, саясий абалды курчутуп жиберүүдөн чочулоосу, саясий эркин жетишсиздиги бир катар негативдүү көрүнүштөргө алып келди. Ош, Жалал-Абад аймактарындагы улуттар аралык кандуу окуянын жүз бериши Убактылуу өкмөттүн абалын ого бетер татаалданды. Бирок, кандуу трагедиянын тереңдеп кетишине, кеңири масштабга тарап кетишине жол бербөөгө, өлкөдө туруктуулукту сактап калууга Убактылуу өкмөт жетишти, бул тарыхый факт. Аны танууга болбойт.

Апрель революциясынан кийин, Кыргызстандын алдында эки жол турган: баш аламандыктын күчөп, тереңдеп кетүүсү, же абалды турукташтырып, бийлик институттарын бекемдөө жолу. Абалды турукташтыруу жана бийликти бекемдөө максатында жаңы бийлик мурдагы саясий режимдин жана бийликтин саясий түзүмүн демонтаждоо боюнча саясий реформаларга багыт алган. Мурдагы парламент, өкмөт таратылып, президенттик башкаруу формасынан, парламенттик башкаруу формасына өтүү жарыяланган. Парламенттик башкарууга өтүү өлкөдө буга чейин орун алып, мамлекеттин, коомдун өнүгүшүнө көп зыян алып келген бийликтин бир адамдын колуна (президенттин – К.Р.) топтолушуна, үй-бүлөлүк башкаруунун орношуна бөгөт катары каралган.

2010-жылдын 19-майында Убактылуу өкмөттүн башчысы Роза Отунбаева декрет менен 2011-жылдын 31-декабрына чейин Өткөөл мезгилдин президенти болуп дайындалган [1]. Бул күнү өзбектердин лидери, өтө бай Кадыржан Батыровдун апрель окуясынан кийинки саясий жүрүм-турумунун, аракеттеринин натыйжасында улуттар аралык абал курчуп кеткендигине байланыштуу Жалал-Абад шаарында жана Сузак районунун аймагында чукул абал киргизилген эле. Мына ушул күндөрдөгү окуялар Убактылуу өкмөттүн олуттуу көңүл буруусун талап кылган. Бирок, Убактылуу өкмөт ага анчейин маани бербегендиктен, Ош, Жалал-Абад коогалаңы чыгып кетти. Көптөгөн адамдардын өмүрү кыйылды, турак-жайлары, мүлктөрү өрттөлдү. Мында Убактылуу өкмөттүн күнөөсү бар. Ошол эле учурда, жогоруда белгилегендей, кандуу трагедиянын тереңдеп кетишине, кеңири масштабга тарап кетишине жол бербөөгө Убактылуу өкмөт кантсе да жетишти, адилеттүүлүк үчүн бул фактыны айтуу абзел.

Ош, Жалал-Абад коогалаңдары басылгандан кийин, жаңы Баш мыйзамды иштеп чыгуу боюнча түзүлгөн Конституциялык кеңештин төрагасы Ө.Текебаевдин аракети менен 2010-жылдын 27-июнунда Референдум аркылуу Конституция кабыл алынып, ал, республикада парламенттик башкаруу системасын киргизген. Жаңы Баш мыйзамдын Кыргыз республикасынын Конституциясынын ишке кириш жөнүндөгү бөлүмүнүн 2-беренеси Убактылуу өкмөттүн 2010-жылдын 19-майында кабыл алган “Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президенти жөнүндөгү” декретин бекиткен [2]. Ошентип, Р.

Отунбаеванын өткөөл мезгилдин Президенти макамы конституциялык күчкө ээ болду. Бул Эгемен Кыргызстандын саясий өнүгүүсүндөгү урунттуу окуя болуп калды жана өлкөдөгү абалдын турукташына өбөлгө жаратты.

Конституцияны кабыл алуу боюнча референдум өткөрүү да коомчулукта бир топ карама-каршылыктарды жараткан. “Ош, Жалал-Абад кайгылуу окуяларынын изи сууй электе, мындай саясий форумду өткөрүүгө болбойт, убакыт өтсүн, эл өзүнө келсин, ошондон кийин референдум өткөрүү керек” деген пикирди айткан оппоненттер да көп болгон. Алар, көбүнчө мурдагы бийликке жан тартып, өлкөдөгү абалдын турукташуусун, бийликтин бекемделишин каалабаган топтор болгон. Бирок, ага карабастан Референдумдун чечкиндүүлүк менен өткөрүлүшү, албетте, Убактылуу өкмөттүн саясий кырдаалды турукташтыруу, укуктук талаага кайтуу багытындагы эң эле чечкиндүү кадамы болгон. Адилеттүүлүк үчүн белгилөөчү жагдай, өлкөнүн түштүгүндө, Референдумга элдин катышуусу төмөн болгон. Бул көрүнүштү ошол күндөрдөгү кырдаал, элдин маанайы менен түшүндүрүүгө болот.

Ошентип, жаңы Баш мыйзамга ылайык жаңы парламентке шайлоо жарыяланган. Жаңы парламентке партиялык тизме менен шайлоо 2010-жылдын 10-октябрына дайындалып, шайлоо күрөшү башталган. Парламенттик шайлоонун жүрүшү жана натыйжасы эски бийликти жаңы менен реалдуу алмаштыруу, жаңы парламенттик башкаруу формасына өтүү жараяны оңой-олтоң эмес экенин көрсөттү. Апрель революциясынын бир топ лидерлери бийлик пирамидасынан четте калышты, ал эми кеткен режимдин өкүлдөрү жаңы бийликтин алдыңкы катарынан орун алышты. Парламенттик шайлоо мурдагы шайлоолорго салыштырмалуу демократиялык формада, ачык-айкын өттү. Административдик ресурстар бийликтегилер тарабынан колдонулбады. Жаңы бийликтин абалы, антүүгө мүмкүндүк да берген эмес. Ал эми, бир жылдан кийин, президенттик шайлоо учурунда, абалын бир аз да болсо бекемдеп алган бийлик, мамлекеттик ресурстарды кеңири колдонду жана ал, таза эмес өттү. Окумуштуу А. Арзыматова парламенттик шайлоодо эски бийлик өкүлдөрүнүн жеңишке жетишин, калктын басымдуу бөлүгүнүн саясий аң-сезиминин жана саясий маданиятынын төмөндүгү менен түшүндүрөт. Ал эми, биздин пикирибизче элдин басымдуу бөлүгүнүн жаңы бийликке болгон пикирин Ош, Жалал-Абад коогалаңдары терс тарапка кескин өзгөрткөн жана парламенттик шайлоонун натыйжасы ошол электораттын жаңы бийликке болгон мамилесин көрсөткөн. Кыргызстандагы парламенттик шайлоонун жыйынтыгы көпчүлүк үчүн күтүүсүздүк болду. Өздөрүнүн жеңишине бөркүндөй ишенишкен алдыңкы революциялык партиялар (Ата-Мекен ж.б.-К.Р.) арткы катарда калып калышты. Мындай болуп кетерин чынында эч ким күткөн эмес эле. Парламенттик шайлоого 29 саясий

партия катышып, 5 партия парламентке өткөн. Алар: Ата-Журт, КСДП, АР-Намыс, Республика, Ата-Мекен саясий партиялары болушкан. 2010-жылдын 10-октябрында өткөн парламенттик шайлоонун жыйынтыгында Жогорку Кеңештеги 120 депутаттык орун төмөнкүдөй бөлүнгөн:

Ата-Журт партиясы - 28 депутаттык орун,
КСДП - 26 депутаттык орун,
АР-Намыс - 25 депутаттык орун,
Республика - 23 депутаттык орун,
Ата-Мекен - 18 депутаттык орун алышкан [3].

Мындай абал кийинки окуялар көрсөткөндөй, Кыргызстандагы саясий процесстерди бир топ татаалданды. Шайлоодон кийин, жеңилип калган кээ бир бакиевчил партиялардын лидерлери (“Бүтүн Кыргызстан”, А. Мадумаров – К.Р.) өлкөдө саясий кризисти жаратууга аракеттенгендери белгилүү.

Ошол эле учурда парламенттеги ички процесстер да татаал өнүгүүдө. Көпчүлүк коалициянын туруксуздугу, фракциялардын ортосундагы карама-каршылыктар, өкмөттүн тез-тез алмашуусу буга күбө. Анын башкы себеби биздин пикирибизче айрым депутаттардын, фракция лидерлеринин саясий аң-сезиминин, саясий маданиятынын төмөндүгүндө жана парламенттик башкаруунун маңызын жете түшүнбөгөндүктөрүндө. Алар азыркы күнгө чейин мурдагы конфликттери менен жашап келишүүдө. Бул албетте, өлкөбүздүн жалпы өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизүүдө. Мындай абалдан чыгуу үчүн эң ириде ар бир депутат, фракция (партия) лидерлери тар кызыкчылыктарын, жеке таарынычтарын токтотуп, мамлекеттин, элдин кызыкчылыгын жогору коюп, ошол максатта биригүүлөрү архимаанилүү. Ансыз мамлекетибизди жоготуп алуу коркунучу күн тартибинде туруп калышы мүмкүн.

Ошону менен катар, жогорку мыйзам чыгаруу органы болгон кыргыз парламенти көп учурда аткаруу жана сот бийлигинин ыйгарым укуктарын тартып алууга, алардын үстүнөн тыкыр көзөмөл орнотууга жасап жаткан аракеттери да жашыруун эмес. Мындай көрүнүш көп чырды жаратып, парламентке, парламенттик башкаруу формасына карата коомчулукта терс пикирди туудурууда. Акыркы мезгилдеги Конституциялык реформа жасоого болгон чакырыктар да ушуга байланыштуу. Бирок, биз парламенттик башкаруу жолунан артка кайтпашыбыз керек, анткени парламенттик жол – демократиялык өнүгүүнүн жолу. Башкысы, саясий элитанын, коомчулуктун саясий аң-сезими, саясий маданияты өзгөрүүсү абзел.

Колдонулган адабияттар:

1. Эркин тоо. 2010-жыл 20-май.
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2010-жылдын 27-июнунда Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынган. - Б., 2010 115-117-бб.
3. Ош жаңырыгы. 2010-жыл 15-октябрь.

Рецензент: к.филос.н. Жапаров Д.